

OSOBITOSTI KATOLIČKOG VJERONAUKA U ODGOJNO- -OBRAZOVNOM SUSTAVU JAVNIH ŠKOLA

ANTE PAVLOVIĆ
Vrhbosanska katolička teologija
Teološki institut Mostar
Nikole Šubića Zrinjskog 7
88 000 Mostar
BiH

Izvorni znanstveni rad
Primljeno 19. 4. 1999.
UDK 268
37.014.52

Sažetak

Polazeći od stava da školski vjeronauk i župna kateheza čine jedinstvenu odgojno-obrazovnu cjelinu koja se povezuje, prožima i nadopunjuje, autor promišlja i pokazuje i razlike između ta dva mjesta vjerskog odgoja djece i mladeži. Razlike se očituju u samoj koncepciji i strukturiranju obaju odgojnih projekata, potom po mjestu izvođenja, po strukturi naslovnika, ulozi vjeroučitelja, selekcioniranju i postavljanju vjeronaučnih ciljeva, sadržaja i specifičnoj vjeronaučnoj didaktici. Istaknuta je integriranost školskog vjeronauka u odgojno-obrazovni sustav škole, u kojoj se ostvaruje vjeronaučni proces usmjeren područjima znanja i odgoja što su kulturno motivirani oko sadržaja kršćanske vjere. Kao osobitost ističe se njegova dijakonijska i humanizirajuća uloga s obzirom na pojedinca, društvo i ljudsku kulturu u cjelini kako bi vjeronauk ostvario nužnu integraciju između vjere i života, kulture i života. Kao osobitosti izdvojeni su također osnovni aspekti vjeronaučnih ciljeva, i to antropološka razina koja promiče osobu, društveno-kulturna razina koja promiče društvene i kulturne vrijednosti te napokon teološko-crkvena razina koja odgaja i pojedinca i cijelu kršćansku zajednicu. Naznačene su i neke didaktičke vlastitosti školskog vjeronauka. Autor navedene aspekte stavlja u kontekst ostvarenja školskog vjeronauka u Hrvatskoj, te upozorava da ovaj nije po svojoj koncepciji, sadržajima i ciljevima dovoljno integriran u školu, a da u praktičnom dijelu treba posebno raditi na doradi postojećih i izraditi novih planova i programa te vjeronaučnih udžbenika, kako za osnovnu tako i za srednju školu. Župna kateheza traži temeljitu obnovu i novu živost.

Ključne riječi: školski vjeronauk, župna kateheza, školski sustav, školski kurikulum, vjeronaučni plan i program, vjeroučitelj, vjeronaučna didaktika, vjeronaučni udžbenici, dijakonija, korelacija, integracija vjere i kulture, vjeronaučni ciljevi i sadržaji

1. UVODNE NAPOMENE

U našoj katehetskog terminologiji već su se ustalili termini školski vjeronauk i župna kateheza koji označavaju dva mjesta katoličkog vjerskog odgoja i obrazovanja: školski vjeronauk u javnim školama i župna kateheza u župnim zajednicama.¹ Ta distinkcija ima svoje uporište kako u domaćoj tako i u općecrkvenoj katehetskoj tra-

diciji i praksi, u katehetskim crkvenim dokumentima koji daju smjernice ukupnom katehetskom poslanju i djelovanju Crkve na različitim mjestima i područjima života.

1 Vjeronaučni nastavni predmet u školi u europskim zemljama obično ima naziv religiozna/religijska pouka/odgoj/nastava. U hrvatskoj katehetskoj tradiciji taj je predmet u školi imao naziv »vjeronauk«. Vjeronaučni je rad u župa-

Proteklih 9 godina, nakon demokratskih promjena, naša se Crkva opredijelila za uvođenje katoličkog vjeronauka u sustav javnih škola kao izbornog obvezatnog predmeta što je precizirano i potpisano ugovorom o suradnji na području odgoja i kulture između Svete Stolice i Republike Hrvatske te posebnim provedbenim ugovorom između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije.² Time je vjeronauk ponovno uveden u školski odgojno-obrazovni sustav javnih škola odakle je bio nasilno izbačen nakon Drugoga svjetskog rata. S druge strane, naša Crkva ostaje bezuvjetno vjerna i župnoj katehezi, pa traži da se vjerski odgoj djece i mladeži istodobno organizira u župi.³

Na tom su planu učinjeni vrijedni koraci: početno stručno i znanstveno promišljanje odnosa školskog vjeronauka i župne kateheze, inicijalno profiliranje vjeronauka kao školskog predmeta i njegovo formalno-pravno ucjepljenje u školski sustav, rad oko izrade planova i programa te vjeronaučnih udžbenika za osnovne i srednje škole, naglašena briga oko jasnijeg oblikovanja i ostvarenja župne kateheze u odnosu na školski vjeronauk. Uza sve to, napravljeni su i ostvareni nužni koraci i u stručnoj formaciji novih vjeroučitelja, posebice vjeroučitelja laika, s time da je u prijelaznom razdoblju trebalo rasporediti postojeće duhovne snage između vrlo širokog područja ukupnog pastoralna i vjeronauka u osnovnim i srednjim školama.

Treba istaknuti i to da je ukupan proces uvođenja vjeronauka u škole pratila i šira crkvena i društvena javnost pa nisu izostale ni javne rasprave i polemike koje su se ponekad kretale od utemeljenih i vrijednih priloga do prebrzih i olakih ocjena, nerazumijevanja i osporavanja prihvaćenog koncepta vjeronauka u hrvatskom školskom sustavu.⁴ Mnoge su diskusije često bile uopćene i intuitivne, neke su bile više intelektualističke i idejne naravi, pa i ideološki obojene. Čini se da je nedostajalo konkretnih, posve objektivnih i obuhvatnijih kritičkih promišljanja navedene tematike i s obzirom na sâm predmet i s obzirom na ukupnu ulogu Crkve u društvenom

životu u uvjetima društvenih promjena i ostvarene demokracije kod nas. Posebno kad se ima u vidu značenje, mjesto i uloga svih struktura i ustanova Crkve i društva u odgoju novih pokoljenja djece i mladeži i, s tim u svezi, stvarna odgojno-obrazovna opravdanost, mogućnosti, dosezi, zadaća i ciljevi bilo školskog vjeronauka bilo župne kateheze.

Uza sve dosad učinjeno, treba ipak reći da ima još dosta pitanja i problema oko cjelovita definiranja koncepcije, sustava i

ma također bio »vjeronauk« ili »doctrina cristiana«. Mi smo u skladu s tradicijom zadržali naziv »vjeronauk« za školski predmet, nazivajući ga u stručnoj literaturi i svakodnevnoj uporabi »školski vjeronauk« i »katolički školski vjeronauk«. Zbog terminološke, stručne i praktične jasnoće dogovorno je izabran naziv »župna kateheza« za vjerski odgoj djece i mladeži u župi.

- 2 Vjeronauk kao izborni obvezatni predmet prihvaćen je i ugovorom između Svete Stolice i Republike Hrvatske. O tome više vidi u ugovoru koji je objavljen u: HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998, str. 298-303. Posebni provedbeni ugovor potpisan je 29. siječnja 1999.
- 3 Naši su se biskupi na zasjedanju Biskupske konferencije u Zadru 1991. opredijelili za vjerski odgoj u školi i u župi, tražeći da se i dalje župnoj katehezi posveti dužna pozornost kao privilegiranom mjestu vjerskog odgoja. U tome su ih vodile opće odredbe Crkve, ali i naša sadašnja katehetska iskustva i praksa. Biskupi su obvezali pastoralne radnike da paze na to da župna kateheza bude sustavna, prilagođena potrebama naslovnika te povezana i prožeta sa školskim vjeronaukom. Usp. *Poruka hrvatskih biskupa o vjeronauku*, u: »Glas Koncila« 30(1991) 25, 23. lipnja, 3-4. Svi važniji dokumenti o vjeronauku u školi od 1990. do 1998. objavljeni su u: HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program...*, nav. dj., str. 273-303.
- 4 Znatno broj rasprava, razmišljanja i prijedloga sabran je u »Katehezi« 12(1990)4,3-80. Ono što se događalo poslije toga objavljivano je u raznim stručnim časopisima kao što su »Kateheza«, »Obnovljeni život«, »Bogoslovska smotra«, »Crkva u svijetu«, »Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije«, »Vrhbosna«, razni zbornici radova i dr., ali je ta tematika praćena i u dnevnom, tjednom i mjesečnom crkvenom i društvenom tisku i elektronskim medijima. Vrijednu i preglednu retrospektivu događanja i aktivnosti koje je vodilo Vijeće za katehizaciju BKJ, kasnije HBK, donosi M. JERKOVIC, *Prikaz religiozno-pedagoških i katehetskih zbivanja (1990-1998)*, u: »Kateheza« 20(1998)3,170-182.

posebnosti školskog vjeronauka i župne kateheze te njihova suodnosa i ostvarenja u konkretnom odgojno-obrazovnom radu u našim prilikama.⁵ I jedno i drugo područje vjerskog odgoja zahtijeva potpunije stručno i znanstveno istraživanje u kontekstu naših konkretnih prilika, permanentan rad i napokon žurnu realizaciju vjeronaučnih sredstava koja će omogućiti primjenu onoga što se načelno i teorijski postavlja.⁶

Iako je kod nas u načelu i u glavnim obilježjima izrečeno ono što općenito razlučuje školski vjeronauk od župne kateheze, u konkretnom je radu dosta toga što nije posve dorečeno. Dijelom je to razlog što kod nekih svećenika i kateheta postoje nejasnoće oko konkretne realizacije dvaju oblika vjerskog odgoja, pa je u izravnoj katehetskoj praksi još uvijek puno subjektivnih pristupa i improvizacija. Osobito kad je riječ o razumijevanju i ostvarenju unutrašnjih elemenata suodnosa školskog vjeronauka i župne kateheze, tj. o jasnijem i posve konkretnom profiliranju i operacionalizaciji vjeronaučnih ciljeva i sadržaja te vjeronaučne pedagogije, što školskom vjeronauku daje nedvosmislen profil školskog predmeta, a župnoj katehezi ulogu i zadaću koju ima u crkvenoj zajednici. S druge strane, treba također priznati da su se naša stručna promišljanja uglavnom kretala u području statusnog, formalno-pravnog i organizacijskog aspekta školskog vjeronauka, pa se nije dostatno radilo oko konkretnog artikuliranja i profiliranja župne kateheze u odnosu na školski vjeronauk.

Istina, taj posao nije jednostavan i lak jer su brojna i različita sama teorijska promišljanja epistemološkog statusa konfesionalnog vjeronauka u javnim školama, kao i religioznog odgoja u školama uopće, o čemu se posljednjih dvadeset godina u Europi dosta razmišljalo i pisalo. Stvarale su se koncepcije i modeli koji su imali crkveno i konfesionalno obilježje do onih koji su se opredijelili za natkonfesionalni i informativni model.⁷ Kad je pak riječ o razlikama i suodnosu školskog vjeronauka i župne kateheze, ni europske zemlje, koje su imale neprekinutu tradiciju vjeronauka u

školi, nisu još uvijek u praksi našle posve zadovoljavajuće rješenje.⁸ U apsolutnom smislu to nije ni moguće, ali je očito da treba tražiti optimalno rješenje.

Ako je tome tako, nije čudno da su i kod nas prisutni postojeći prijevori i nejasnoće koje obvezuju na konkretan napor oko optimalna i cjelovita određivanja suodnosa školskog vjeronauka i župne kateheze. To se u prvom redu odnosi na praktično područje, jer još nismo ponudili posve konkretna rješenja za izravni rad u školskom vjeronauku i župnoj katehezi u onim aspektima u kojima bi se jasno pokazala njihova komplementarnost i razlika, pa je teško izbjeći postojeće nesporazume, dvojbe i rizike njihova poistovjećivanja.⁹ Ono pak što ne bi trebalo biti upitno, svakako su temeljna polazišta i orijentacije, zajednič-

5 O prijedenu sedmogodišnjem iskustvu, potvratima, uspjesima, problemima i aktualnom stanju naše ukupne kateheze progovorilo se i na Katehetskom kolokviju koji je održan od 30. travnja do 2. svibnja 1998. u Zagrebu. Izlaganja i priopćenja s Kolokvija objavila je »Kateheza« 20(1998)3,163-297.

6 Na stranim jezicima i u pojedinim zemljama bogate religijskopedagoške i katehetske tradicije postoje cijele knjižnice znanstvenog, stručnog i praktičnog promišljanja školskog vjeronauka i župne kateheze, ali i konkretnih realizacija mnogih projekata. U nas je situacija drukčija: nedostaje potrebna stručna i praktična literatura za permanentno stručno usavršavanje i za konkretan rad kateheta, ali nema puno ni angažiranih kateheta koji bi sve svoje vrijeme posvetili tom području. Stručna i znanstvena izobrazba te osiguranje dovoljnoga broja angažiranih ljudi u promociji kateheze u našoj Crkvi odgovornost su našeg episkopata ali i drugih ustanova kao što su naša učilišta i pojedinci koji ih vode. Zanimljivo je da već desetljećima gotovo isti ograničen broj ljudi prati i promiče naš katehetski rad, što ni izbliza ne odgovara potrebama i žurnim zadaćama koje treba realizirati.

7 O tome opširnije u: J. STANIĆ, *Pravno i organizacijsko ustrojstvo školskog vjeronauka u zapadnim zemljama*, u: »Kateheza« 14(1992)2, 10-28. i 3,23-39.

8 Usp. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (ur.), *Religionsunterricht an den öffentlichen Schulen in Europa. Dokumentation des Symposiums vom 13. bis 15. April 1991 in Rom, Bonn 1991, str. 36.*

9 Usp. također o tome: R. PALOŠ, *Katolički vjeronauk u srednjoj školi*, u: »Kateheza« 20(1998)3, 230-236, ovdje 234-235.

ka i specifična težišta, središnji i neposredni ciljevi u kojima se pokazuje stvarna razlika između ta dva mjesta vjerskog odgoja.

Imajući u vidu sve što je do sada rečeno, očito je da u ovom radu nije moguće u svim vidovima iscrpno prikazati osobitosti školskog vjeronauka u odnosu na župnu katehezu. Posebice stoga što bi se u potpunijoj obradi problema trebalo upustiti u propitivanje vrlo konkretnih ciljeva, sadržaja, tema i odgojnih čimbenika koji zahvaćaju vrlo različita područja i dimenzije vjerskog odgoja te njegove različite aspekte. Posebnu zapreku u tome čine vrlo različita dob i kategorije naslovnika od početka osnovne do svršetka srednje škole. Zbog toga se ovdje izriču samo neka glavna težišta, naglasci i neke osobitosti školskog vjeronauka, a o župnoj katehezi tek neka njezina bitna obilježja.

2. KONCEPCIJSKA RAZLIKA ŠKOLSKOG VJERONAUKA I ŽUPNE KATEHEZE

2.1. Neraskidiva povezanost i jasna razlika

Danas se obično školski vjeronauk i župna kateheza kao jedinstven vjerski odgojno-obrazovni projekt promišljaju u povezanosti teoloških i antropoloških polazišta, načela i pristupa. Vjerski odgoj u školi i crkvenoj zajednici tvori jedinstvenu i sveobuhvatnu odgojno-obrazovnu cjelinu koja se dotiče, povezuje, prožima i nadopunjuje.¹⁰ To su ipak dva mjesta i oblika vjerskog odgoja koja se odnose na isti subjekt: vjeroučenika. *Opći direktorij za katehezu* izričito naglašava da su školski vjeronauk i župna kateheza neraskidivo povezani, a da je među njima istodobno i jasna razlika.¹¹ Stvarna i jasna razlika načelno se pokazuje u samoj koncepciji i strukturiranju obaju odgojnih projekata, po mjestu izvođenja, po strukturi naslovnika i službi vjeroučitelja, po postavljanju vjeronaučnih ciljeva i izboru odgovarajućih sadržaja te specifičnoj vjeronaučnoj pedagogiji, tj. pedagoško-didaktičkom pristupu. Svaki od naznačenih elemenata daje školskom vjeronauku i župnoj katehezi neku specifičnost i vlastitost koje se ipak na konkretnom

i operativnom planu, tj. u dobro utemeljenim, profiliranim i razrađenim planovima i programima te udžbenicima koji ih prate, mogu jasnije pokazati. Je li kod nas tako? Iz iskustva, a onda i na temelju svega onog što je kod nas dostupno za konkretnu školsku i župnu vjeronaučnu praksu, može se ustvrditi da nije jednostavno uočiti tu željenu neraskidivu povezanost i stvarnu i jasnu razliku. Ova tvrdnja ne znači da za to treba tražiti krivca, nego da treba upozoriti javnost na tu činjenicu i da treba ovom problemu posvetiti veću pozornost.

U čemu se kod nas može uočiti nedostatak jasnijeg definiranja i razgraničenja školskog vjeronauka i župne kateheze i koja su moguća rješenja:

- Često se o vjerskom odgojnom projektu u školi i župi više promatraju i ističu svrha i krajnji ciljevi, ili pak neki opći ciljevi, vjerskog odgoja djece i mladeži koji se uglavnom svode na isto, dok se ne ulazi dublje u samu razradu i operacionalizaciju tih ciljeva. To nije moguće otkloniti bez bolje stručne i permanentne izobrazbe kateheta, ali i dobrih vjeronaučnih udžbenika koji će to praktično pokazati i omogućiti.
- Često se o školskom vjeronauku razmišlja u shemama koje su povezane s neposrednim iskustvima naše župne kateheze koja je kod nas zadržala neke elemente vlastite škole, tj. naša se kateheza nije nikada posve oslobodila elemenata školskog vjeronauka nakon što je poslije Drugoga svjetskog rata vjeronauk izbačen iz škole. O tome osobito svjedoči činjenica da smo u većini župa imali klasičnu učionicu za župni vjeronauk. Sama ta činjenica upozorava da mi nismo nikada ni imali niti

10 S povijesnog i aktualnog religijskopedagoškog stajališta o tome govori i M. PRANJIC, *Religijska pedagogija*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1996, str. 265-287.

11 Usp. CONGREGAZIONE PER IL CLERO, *Direttorio generale per la catechesi*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997, 73 (hrvatski prijevod: *Opći direktorij za katehezu* – dalje se navodi kao ODK s pripadnim brojem).

razvijali posve čist oblik župne kateheze, koliko god je ona bila »župna« i obilježena izravnom pripravom za sakramente inicijacije.¹² Sada se u praksi događaju mnogi nesporazumi, nedoumice i nesnalaženja, što u javnosti dovodi do mišljenja i stavova koji se kreću od prihvaćanja i odobravanja do kritike i osporavanja našeg opredjeljenja za školu i župu. Dobro profilirani i konkretizirani planovi i programi s razrađenom vjeronaučnom metodikom mogli bi pomoći prevladavanju mnogih nesporazuma.

- Mnogim je nesporazumima djelomično pridonijelo to što su, nakon ponovnog uvođenja vjeronauka u školu, raniji vjeronaučni planovi i programi župne kateheze za osnovce bili propisani za osnovnu školu i što su te programe pratili postojeći vjeronaučni udžbenici. U isto vrijeme nisu ni precizirani, ni okvirno razrađeni, ni napravljeni komplementarni programi za župnu katehezu koja je stoga ostala bez udžbenika i didaktičkih sredstava. U tom području ima više zadaća. Trebalo bi što žurnije okupiti stručnjake iz različitih područja te intenzivno i operativno raditi na stvaranju novih ili obnovljenih vjeronaučnih udžbenika kako za osnovne tako i za srednje škole.¹³ Kad je riječ o srednjoj školi, onda se to osobito odnosi na strukovne škole. Župna kateheza također vapi za konkretnim programom i primjerenim didaktičkim sredstvima.¹⁴ Iako su udžbenici i vjeronaučni materijali samo jedan čimbenik sustavna i dobra rada, oni su ipak neophodni za izravnu katehizaciju.¹⁵

2.2. Specifičnosti školskog vjeronauka u ozračju ukupnog pastoralara

Kad je riječ o naravi, svrsi i krajnjim ciljevima ukupnog vjerskog odgoja i obrazovanja u sklopu evangelizacijskog poslanja Crkve, onda se može reći da on smjera odgoju zrele vjere svakog pojedinca i cijele kršćanske zajednice, tj. cijele Crkve. Vjera kao dar Božji i njezina zrelost kao osoban

čin svakog pojedinca podrazumijevaju antropološku i teološku razinu, odnosno, između ostalog, psihopedagoški, moralni, eklezijalni, sakramentalni i eshatološki cilj. Te razine i ciljevi traže i podrazumijevaju sustavan, cjelovit, postupan i harmoničan vjerski odgojno-obrazovni rad. On se ne ograničuje samo na školu ili crkvenu zajednicu nego uključuje sva područja pastoralno-evangelizacijskog djelovanja Crkve i sve kategorije naslovnika kojima se najvešćuje Krista.

Upravo ta upućenost, slojevitost i mnogostrukost crkvenog djelovanja traži da se jasnije razluče pojedina mjesta pastoralnog rada, pa tako i kroza školski vjeronauk i župnu katehezu. To razlučivanje ne treba, niti može, biti umjetno niti nasilno, nego treba da vodi tome da se svakom mjestu i obliku vjerskog odgojnog rada daje dužna pozornost, naznače temeljna obilježja i načela te istaknu razlike. Težišta i razlike jednog ili drugog oblika vjerskog odgoja zapravo imaju drugotno značenje, ali doprinose postizanju ukupne svrhe i krajnjih ciljeva.

Takav pristup traži posve konkretno i jasno definirano uključivanje različitih mjesta odgojnog djelovanja, različite čimbenike, aktere, razrađene programe sve do strukturalnih i materijalnih pretpostavki. To je zapravo pitanje ukupnog pastoralara naše Crkve koja treba da razradi i ponudi pastoralne smjernice i pastoralne progra-

12 Vrijedilo bi istražiti aspekte naše kateheze poslije Drugoga svjetskog rata i vidjeti u čemu ona ima izrazite vjerske odgojno-obrazovne aspekte vlastite župnoj katehezi, a u čemu je zadržala elemente školskog vjeronauka. Osobito ako bi se to usporedilo s npr. francuskom katehetskom praksom gdje kateheza ima izrazitije eklezijalno-katehetsko obilježje i njemačkom katehetskom praksom gdje katolički vjeronauk u školi ima dugu tradiciju.

13 O tome za srednje škole izričito govori i R. PALOŠ, *Katolički...*, nav. dj., 235.

14 Na to osobito upozorava M. STEPINAC, *Župna kateheza – stanje i perspektive*, u: »Kateheza« 20(1998)3,238-240.

15 O tome je bilo govora i na Katehetskom kolokviju u Zagrebu 1998. Usp. A. PAVLOVIĆ, *Religijskopedagoško i katehetsko izdavaštvo*, u: »Kateheza« 20(1998)3,278-282.

me koji bi različite pastoralne aktivnosti i ukupnu pastoralnu praksu stavile u harmoničan odnos.

To ujedno znači, da nije moguće napraviti optimalan program vjerskog odgojnog rada u školama i u župama, i komplementarno ih ostvariti za različite dobne skupine vjeroučenika, a da on nije povezan s drugim čimbenicima odgoja koji se ostvaruju na razini župne zajednice, u čemu prvotno mislimo na odgojni trokut: obitelj, župna zajednica, škola. Drugo je pitanje što je na tom planu kod nas do danas učinjeno i gdje su zapreke snažnijem zaokretu naše pastoralne prakse na različitim područjima ukupnog pastora.

2.3. Svrha školskog vjeronauka i župne kateheze - sklad i razlika

I školski vjeronauk i župna kateheza slijede zajednička opća načela, tj. imaju teološko i antropološko-pedagoško opravdanje. Oba oblika poštuju načela vjernosti Bogu i vjernosti čovjeku, na korelacijskom načelu uspostavljaju odnos između općeljudskog iskustva i kršćanske vjere, teže integraciji vjere i života, te napokon slijede pedagoško-didaktičke puteve u strukturiranju i ostvarenju.¹⁶ Oba oblika na svoj specifičan način obuhvaćaju i sadrže kerigmatiku, diakonijsku, komunitarnu i liturgijsku dimenziju evangelizacijskog poslanja Crkve, iako svaka od tih dimenzija nema istu ulogu, težište, naglasak i snagu u oba oblika vjeronauka. Oba oblika osnovne vjeronaučne sadržaje crpe iz Svetog pisma, žive predaje Crkve i njezina bogoslužja, aktualnog života i djelovanja Crkve, ali svojim sadržajem i tematikom obuhvaćaju ukupnu čovjekovu egzistencijalnu i kulturnu stvarnost. Zato oba oblika vjerskog odgojnog djelovanja usklađuju i grade ekumensku širinu, uspostavljaju dijalog s drugim religijama i svjetonazorima te s različitim kulturama i kulturnim izričajima kao i s čovjekom i svijetom općenito. Ta unutrašnja religijska, kulturalna, dijaloška, ekumenska i didaktička skladnost ipak ima specifičan okus, mogućnosti, dosege i područja na razini školskog vjeronauka i žup-

ne kateheze jer su ta dva mjesta, iako upućena jedno na drugo, dva različita mjesta susreta i života.¹⁷

Koliko god se ta dva mjesta vjerskog odgoja prožimaju, ipak se po svom unutrašnjem odnosu i težištu razlikuju, jer školski vjeronauk ima svoje posebno mjesto i osobitost u tome što mu je u školi zadaća da na sustavan i što cjelovitiji način vodi upoznavanju vjere u svim njezinim vidovima, od intelektualnog upoznavanja istina vjere do integracije vjere u njezinu življenu svjedočanstvu. Ta mu je zadaća na razini škole egzistencijalno i kulturno motivirana, tj. težište stavlja na kulturne i odgojno-obrazovne ciljeve koji u školi stvaraju ozračje prožeto duhom evanđeoske slobode i ljubavi, što učeniku pomaže u izgradnji njegove osobnosti i što usmjerava cijelu ljudsku kulturu prema poruci spasenja.¹⁸

Župna kateheza istodobno, sustavno, postupno i cjelovito uvodi (inicijacija) u osobno i zajedničko iskustvo vjere koje se najdjelotvornije uči, slavi i živi u konkretnoj vjerničkoj zajednici. Zato župna kateheza kao privilegirano mjesto vjerskog odgoja u župnoj zajednici, upravo po slavljenoj i iskustveno-vjerničkoj dimenziji, povezuje i promiče cjelinu života i djelovanja u toj zajednici. Župna je kateheza, stoga, na svoj specifičan način, povezana s ostalima oblicima evangelizacije (npr. rad s odraslima, obiteljski pastoral, organiziranje duhovnih obnova, seminara, susreta, hodočašća itd.), s liturgijom (npr. slavlje sakramenata, priprava nedjeljne liturgije, proslave »jakih« liturgijskih vremena i dr.), s diakonijom (socijalna osjetljivost i karitativna skrb za potrebite)

16 Primjerice, naš vjeronaučni plan i program za osnovnu školu načelno potvrđuje komplementarne elemente i upućuje na razlike. Ostao je problem konkretizacije i pragmatične operacionalizacije tih načela. Usp. J. BARICEVIĆ, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, u »Kateheza« 20(1998)3,210-229.

17 Opširno o tome: G. BAUDLER, *Schulischer Religionsunterricht und kirchliche Katechese*, Patmos Verlag, Düsseldorf 1973.

18 Usp. ODK 259.

i koinonijom (izgradnja i življenje crkvenog zajedništva).¹⁹

Očito je da školski vjeronauk više naglašava kognitivno-doktrinarni, informativni i religiozno-kulturalni, a župna kateheza iskustveno-vjernički aspekt. Kognitivno-doktrinarno područje, koje podrazumijeva posredovanje i stjecanje vjerskog znanja i informacija te religiozno-kulturnih činjenica, ne umanjuje odgojnu funkciju i vrijednost vjeronauka u školi. I ta dimenzija teži formiranju stavova i, s tim u skladu, kršćanskog djelovanja sve do istinskog iskustva vjere u smislu cjelovita odgoja i obrazovanja vjeroučenika i integracije vjere i života, ali navedeni aspekt ima samo određenije i izrazitije religiozno-kulturno usmjerenje i širu kršćansku integrativnu funkciju. Vjeronaučni se ciljevi ovdje jače uklapaju u odgojnu svrhu škole. Školski vjeronauk jače uspostavlja odnos između vjere i života, vjere i kulture u obzoru ponude koja se događa na razini škole. Tako bi narav školskog vjeronauka bila u tome da on omogući odgovorno susretanje, promišljanje i ponašanje s obzirom na religiju i vjeru u njezinu širem društvenom i kulturalnom obzoru, a župna kateheza dovodi do bližeg susreta s otajstvom Riječi, vjere i života – bilo kroz dublje uvođenje u otajstva sakramentalnog života bilo u zajedništvu i bratskom služenju.

Specifičan iskustveni vjernički aspekt, koji je više vlastit župnoj katehezi, uključuje proširenje i produbljenje vjerskog znanja i posjedovanja razine kršćanske kulture koja je ciljano, izravno, konkretno i praktično usmjerena razvijanju i odgoju ostvarena i življena iskustva vjere i kršćanske svetosti. Taj aspekt više dotiče područje unutaršnjeg čovjeka, njegovu intuiciju i kontemplaciju, duhovno zrenje, vjerničku mistiku i pobožnost koju je moguće intenzivnije razvijati i živjeti unutar vjerničke zajednice. Dakako, u ozračju kršćanske duhovnosti i konkretna života u vjeri koji se najljepše izražava u sintagmi »liturgija vjerničkog života«, tj. da življeno iskustvo vjere postaje proslava i Boga i čovjeka u svakodnevnom životu.

Ovdje ipak treba istaknuti da se ni jedan odgojno-obrazovni pothvat ni djelo-

vanje ne mogu ograničiti samo na jednu vlastitost čovjekove duše, nego obuhvaća i intelektualnu i afektivnu i iskustveno-operativnu dimenziju osobnosti bez čega se ne može govoriti o cjelovitu odgoju i obrazovanju. Takav pristup, kad se dobro razrade područja izravnoga odgojnog djelovanja, pomaže da se glavni i neposredni ciljevi te sama mjesta vjerskog odgojnog rada jasnije definiraju, operacionaliziraju i da se jasnije pokažu stvarne razlike.

3. OSOBITOSTI VJERONAUČNE NASTAVE U ŠKOLI

3.1. Integriranost u školski odgojno-obrazovni sustav

Školski vjeronauk je stvar Crkve i stvar škole (»res mixta«). Imajući tu činjenicu u vidu, moguće su različite koncepcije i različiti pristupi poziciji i statusu školskog vjeronauka i s obzirom na ulogu Crkve, i s obzirom na religioznu dimenziju čovjekove egzistencije, i s obzirom na zadaću i svrhu škole.²⁰ Školski je vjeronauk općenito danas integriran u suvremenu, sekulariziranu i javnu školu. Ipak, konfesionalni vjeronauk ima osobit status i kompetencije jer leži u interesnom spektru Crkve po njezinu evangelizacijskom poslanju u svijetu u kojem ona ima dužnost navijestiti Evanđelje svakom stvorenju. Poziciju Crkve u školi nadalje određuje i pravo da ona ponudi vjerski odgoj svojim krštenim pripadnicima. Prisutnost pak vjeronauka u školi, a onda i

19 Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program...*, nav. dj., str. 15. Dosta razrađena i konkretna obilježja župne kateheze donosi npr. BISCHÖFLICHES ORDINARIAT ROTTENBURG, *Gemeinde- und Sakramentalkatechese. Beschlüsse der Diözesensynode Rottenburg-Stuttgart 1985/86*, Rottenburg 1986. (Dokument je tiskala i Kršćanska sadašnjost za potrebe naše inozemne pastve u Njemačkoj.)

20 O tome više govori J. GEVAERT, *Natura e finalità dell'IR nella scuola. La situazione e pensiero teorico in alcuni paesi europei*, u: J. GEVAERT – R. GIANNATELLI (ur.), *Didattica dell'insegnamento della religione. Orientamenti generali*, Elle Di Ci, Leumann (Torino) 1991, str. 10-22.

Crkve, pokazuje da se ona tu ne odriče svoje evangelizacijske uloge, nego to prvotno znači da ona tu ne smjera izravno vršiti svoje katehetsko poslanje kako to čini u crkvenom prostoru jer poštuje misiju same škole u odnosu na društvo i njegove građane.

Svoje opravdanje školski vjeronauk zapravo pronalazi u konvergenciji dviju instanci: Crkve i škole.²¹ S jedne strane, to pokazuje da školski vjeronauk na svoj osobit način daje stvaran doprinos ukupnoj svrsi škole te da, pedagoški gledano, nije stran ciljevima, sadržajima i metodama školskog poučavanja. S druge strane, on tako prikazuje i realizira poruku kršćanstva koja na poseban način očituje dijakonijsku funkciju Crkve prema kulturi i društvu u cjelini.²²

Školski vjeronauk prema toj koncepciji, koja je vrlo slična našoj, obuhvaća specifičan školski proces koji se usmjeruje području znanja i odgoja što je kulturno motivirano sadržajem kršćanske vjere. Ono je u isto vrijeme povezano s ciljevima i procesima koji su vlastiti školskom učenju i poučavanju, ali i ukupnom odgojno-obrazovnom projektu škole. Nije stoga čudno da se u takvom konceptu stanovit naglasak stavlja na intelektualni aspekt i racionalnost koju pokazuju činjenice kršćanske vjere, tj. istine vjere koje posreduje školski vjeronauk.

U tom smislu, iako je u školi prevladan negdašnji čisto kerigmatski i hermeneutički koncept vjeronaučne nastave, ipak se nikada ne može zanemariti njegova navještajna uloga, jer je riječ o potrebi da se Božja riječ u Isusu Kristu prenese, posreduje, pa i navijesti kao riječ puna smisla, istine i spasenja. Vjera je dakako Božji dar i ona se po sebi ne da posredovati ni u školi ni u crkvenoj zajednici, nego se na oba mjesta posreduje poruka, stvaraju se mogućnosti za odgovor vjere te se produbljuje i odgaja taj odgovor na teološki i pedagoški način koji je vlastit školskom vjeronauku ili pak župnoj katehezi. Koncept školskog vjeronauka uključuje neke specifične kriterije koji imaju teološku i pedagošku podlogu i odgovara načelu vjernosti Bogu i čovjeku.²³

- Školski vjeronauk treba da bude povezan sa zadaćom škole, tj. treba da bude kritički i integrativno osjetljiv prema ciljevima škole (integracija u školu).
- Školski vjeronauk treba koncipirati kao školski nastavni predmet. Vođen osnovnim načelima kurikuluma, on treba svoje ciljeve, sadržaje, metode i sredstva organizirati i uskladiti sa školom (didaktički aspekt).²⁴
- Školski vjeronauk treba da pokaže svoj vlastiti identitet i aktualnost u vrlo različitim životnim okolnostima naslovnika i pluralnog društva u cjelini, te da očituje svoju otvorenost, ekumensku i dijalošku širinu i opredjeljenje pred fenomenom drugih religija, svjetonazora i životnih prilika i opredjeljenja uopće.
- Školski vjeronauk treba da odgovara psihološkim (intelektualnim i emocionalnim) mogućnostima i okolnostima naslovnika i vjeroučitelja, tj. da stvori uvjete za međusobno prihvaćanje i plodan rad.
- Školski vjeronauk leži u interesnom području Crkve i treba da se za nj angažira, tj. treba da poštuje teološko načelo i integrira one elemente koji su povezani s navještajnom ulogom Crkve u društvu a da se pritom očuva autonomija škole i Crkve.
- Školski vjeronauk ne smije zanemariti svoj kršćanski temelj niti svoju pove-

21 O načelu konvergencije između dvije instance, odnosno Crkve i škole, govori dokument Sinode njemačkih biskupa iz 1974. *Der Religionsunterricht in der Schule. Synodebeschlüsse Nr. 7*, Bonn 1974.

22 Školski vjeronauk u Njemačkoj se izrazitije promatra kroz optiku crkvene dijakonije, dok npr. švicarski više naglašava dijalog vjere i kulture.

23 Kriteriji se u temeljnim odrednicama donose prema: W. BARTHOLOMAÜS, *Einführung in die Religions-pädagogik*, Kösel-Verlag, München 1983, str. 193-194.

24 O didaktičkom aspektu školskog vjeronauka pregledno govori više priznatih autora koji daju i bogatu bibliografiju o toj tematici u knjizi J. GEVAERT – R. GIANNATELLI, *Didattica...*, nav. dj. Usp. također F. WEIDMAN (ur.), *Didaktik des Religionsunterrichts*, Auer, Donauwörth 1979.

zanost s Crkvom, nego treba da se trajno izgrađuje i usavršava kroz pozitivno i kritičko promišljanje ukupnosti svrhe, odgojne zadaće i mjesta vjeronauka u školi (teološka perspektiva).

- Školski vjeronauk treba da bude usklađen s državno-zakonskim i crkvenim standardima.
- Prema tome, u školi se govori o sustavnom i kritičkom posredovanju vjerskih istina, vjerskog znanja i autentične kršćanske poruke. U užem smislu može se govoriti o cjelovitom, sustavnom i pedagoški artikuliranom predstavljanju kršćanske poruke, odnosno »dinamičnog kvasca Evanđelja«²⁵ i vjere Crkve da bi se moglo prodrijeti na područje kulture i uspostaviti prikladan odnos s drugim znanjima koja posreduje škola.

3.2. Dijakonijska specifičnost školskog vjeronauka

Već je rečeno kako ne možemo u izravnom smislu govoriti da je po školskom vjeronauka »Crkva u školi«, nego da po njemu »Crkva služi školi«.²⁶ Crkva na taj osobit način, u skladu s naukom Drugoga vatikanskog koncila, pokazuje interes za zemaljsku stvarnost, kulturu i odgoj u školi te ostvaruje svoju humanizirajuću i dijakonijsku ulogu u društvu. Tu je riječ o teološkom temelju humanizirajuće i službenjske uloge Crkve u svijetu.²⁷ To je ujedno specifična i važna dimenzija njezina evangelizacijskog poslanja u društvu koje ima i proročku, širu kulturalnu i užu crkveno-službenjsku zadaću. Školski vjeronauk po dijakonijskoj ulozi pokazuje da Crkva želi da služi društvu, da je službenica čovječanstva i to na temelju svoje evanđeoske snage i poslanja koje ima od Krista.²⁸ Školski vjeronauk pomaže uspostavi partnerskog odnosa Crkve i društva te u pedagoškom smislu ostvaruje odgoj koji promiče dimenziju služenja djeci i mladeži.²⁹ Crkva zapravo, poštujući čovjekovu religioznu dimenziju i humanističku pedagogiju koja radi na odgoju cjelovita čovjeka, u školi pokazuje i predstavlja evanđeosku poruku koja je in-

dividualno i društveno motivirana i ima pred sobom čovjeka u njegovoj cjelovitosti.

Dijakonijska specifičnost školskog vjeronauka pokazuje da je on otvoren svemu što doprinosi općem dobru pojedinca i društva u cjelini te svemu onome što pozitivno i stvarno promiče kulturne i civilizacijske vrijednosti, sve do stvaranja civilizacije ljubavi. U tom smislu i religiozna dimenzija i religijske činjenice kao i religijska dostignuća kroz povijest koje nudi i odgaja školski vjeronauk, bilo da se radi o njihovu neposrednu očitovanju bilo o njihovu očitovanju kao kulturnih činjenica i izričaja duha, imaju osobito mjesto u ukupnome odgoju i obrazovanju djece i mladeži.

Ta dijakonijska specifičnost školskog vjeronauka nimalo ne umanjuje ostale dimenzije crkvenog poslanja, pogotovo se ne može odvojiti od crkvene kerigme.³⁰ Zapravo se u školi može na poseban način dogoditi i ostvariti dijakonija u području kršćanskog navještaja jer se školski vjeronauk uklapa u sva bitna školska odgojno-obrazovna područja. U školi se može ponuditi i navijestiti kršćanska poruku koja ukupnoj egzistenciji daje najdublji temelj i otvara i pojedinca i zajednicu prema posve novim odgovorima koji vode ostva-

25 ODK 73.

26 O odnosu Crkve prema školi argumentirano pišu G. OTTO, *Keine Kirche in der Schule*, u: N. SCHNEIDER (ur.), *Religionsunterricht...*, nav. dj., str. 33-42. G. MARTIN, *Dienst der Kirche an der Schule*, u: N. SCHNEIDER (ur.), *Religionsunterricht...*, nav. dj., str. 43-56. Usp. također W. BARTHOLOMÄUS, *Einführung in die...*, nav. dj., str. 202-203. i M. PRANJIC, *Religijska...*, nav. dj., str. 272-278.

27 Usp. G. GROPPPO, *Chiesa e scuola*, u: C. BISSOLI – Z. TRENTI (ur.), *Insegnamento della religione e professionalità docente*, Elle Di Ci, Leumann (To) 1998, str. 23-46.

28 Za katehezu imaju posebnu vrijednost naglasci s obzirom na službenjsko poslanje crkve u svijetu i u društvu koje donosi enciklika IVANA PAVLA II., *Redemptor Hominis*, u: »Acta Apostolicae Sedis« 71(1979) 257-324.

29 Usp. P. TILING, *Religionsunterricht und Grundgesetz*, u: D. ZILLESSEN (ur.), *Religionsunterricht und Gesellschaft*, Düsseldorf – Göttingen 1970, str. 95-112.

30 Usp. W. BARTHOLOMÄUS, *Einführung...*, nav. dj., str. 202.

renju potpune slobode, punoljetnosti i spašenja ponuđena u Kristu. Školski vjeronauk koji se, dakle, više shvaća u zadaći crkvene dijakonije, u školi na osobit način doprinosi tome da se navještaj, potom spoznaja i pristanak vjere te vjernička praksa prožimaju i ostvaruju.

Dijakonijska se dimenzija u školskom radu očituje na integraciji vjere i kulture te vjere i života u širem smislu. Čini se kako upravo školski vjeronauk na svoj poseban način omogućuje da se učenik susreće ne samo s drugim religijama i svjetonazorima, pa i ideologijama, nego i s kulturom i kulturama ovoga svijeta uopće. Vlastitost vjeronaučne nastave u školi, koja ima ekumensku i dijalošku zadaću, pokazuje se u tome što se ona baš u školskom ambijentu otvara prihvaćanju i kritičkoj prosudbi religioznog i kulturnog pluralizma što je prisutan u javnim školama, koje su i same pluralne. Tako školski vjeronauk omogućuje da se mnogi, koji nisu nužno vjernici, susretu s kršćanstvom koje je duboko ucijepljeno u ukupne dosege suvremene civilizacije te u opću kulturu i napose kulturu europskih naroda. Stoga i katehetski dokumenti govore o tome da školski vjeronauk ima posebno obilježje u činjenici da je »pozvan prodrijeti na područje kulture i uspostaviti odnos s ostalim znanjima. Kao izvorni oblik posluživanja Riječi, školski vjeronauk, naime, uprisutnjuje evanđelje u osobnom sustavnom i kritičkom procesu asimilacije kulture«. ³¹ To je jedan od bitnih elemenata koji školski vjeronauk izdvaja od župne kateheze i daje mu osobitu ulogu, ali i određenije vlastite odgojno-obrazovne ciljeve koji će promicati dijalog s religijama, svjetonazorima i kulturama. I k tome, jače raditi na integracijskom odnosu između vjere i kulture na konkretnom području koje obuhvaća škola.

Na temelju onoga što je do sada rečeno i na temelju uvida u naše postojeće planove i programe te pripadne udžbenike, osobito u osnovnoj školi, moglo bi se reći da im ova dijakonijska osobitost vlastita školi nije bolja strana, nego uočljiv nedostatak. ³² Mogao bi netko reći da mnoge teme i činjenice koje oni donose odgajaju za

dijakoniju i imaju kulturno-integrativne ciljeve, što je i točno, ali ti dosezi na razini škole nemaju ni potrebnu širinu, ni opseg, ni mogućnosti, ni osobitosti koje omogućava školski vjeronauk. Posebno u smislu konkretne operacionalizacije ciljeva i sadržaja koji bi u školskom kurikulumu omogućili cjelovitiju integraciju vjere i kulture, vjere i života. ³³ Taj posao traži i dobro poznavanje stvarnih prilika i problema naslovnika, čega je svjestan i Opći direktorij za katehezu kada upozorava da »učenici ma vjernicima treba pomoći da bolje shvate kršćansku poruku u odnosu na velike egzistencijalne probleme koji su zajednički svim religijama i karakteristični za svako ljudsko biće, u odnosu na vizije o životu koje su najprisutnije u kulturi, na glavne i najveće moralne probleme s kojima se danas suočava čovječanstvo«. ³⁴ Školski vjeronauk i u ovom području može pokazati svoju vlastitost i imati posebnu zadaću.

3.3. Osobitosti katoličkog vjeronauka u školskom ambijentu

Školski se vjeronauk ostvaruje u osobitu ambijentu koji danas omogućuje škola.

Glavno je da suvremena škola, kako se god predstavlja kod nas i u svijetu i koliko god ima različitih pristupa, orijentacija i teorijskih koncepcija, kao temeljna načela prihvaća pluralnost, demokratičnost,

31 ODK 75.

32 Ova prosudba se temelji na pojedinačnoj i komparativnoj analizi vjeronaučnih planova i programa, osobito za osnovne škole, koji su kroz natječaj bili ponuđeni u Hrvatskoj. Autor ovog članka pravio je unutrašnju i komparativnu analizu programa s različitih aspekata, pa tako i s aspekta dijakonijske dimenzije školskog vjeronauka. Prosudba je dosta široko elaborirana i jednim je dijelom radena za internu uporabu.

33 Ako se na planu utvrđivanja vjeronaučnih ciljeva i sadržaja ne polazi od stvarne polazišne situacije naslovnika, nego se oni umnogome intuitivno i teorijski predmijevaju, nije moguće napraviti dobar vjeronaučni plan i program niti realizirati udžbenike. Na žalost, kod nas nema pragmatičnih pokazatelja, niti istraživanja polazišne situacije naslovnika u aktualnim društvenim i crkvenim prilikama.

34 ODK 74.

otvorenost.³⁵ Ona kao takva ostvaruje temeljni princip slobode i omogućuje učeniku upoznavanje, čuvanje i razvijanje vlastitoga te upoznavanje i poštivanje tuđega kulturnog, nacionalnog i religioznog identiteta. Takvo shvaćanje i pristup školi stvorili su uvjete da se prikladno vrednuje i poštuje čovjekova religioznost, da se omogućí vjerski odgoj u školi, što je i zahtjev svake pedagogije koja zagovara cjelovito ostvarenje čovjeka. No, škola po svojoj naravi, u pluralnome i demokratskom društvu, ima svoju specifičnu društvenu i laičku oznaku, omogućuje autentičan idejni pluralizam i različitost te čuva vlastitu autonomiju i osnovnu svrhu i zadaću u društvu. Vrlo je bitno da je ona u službi čovjeka i društva, u čemu i Crkva i škola mogu graditi partnerski odnos. To ujedno znači da škola mora biti autentična, tj. prepoznati i integrirati sve vrijednosti koje promiču cjelovita čovjeka, njegovu ukupnu kulturu i vrijednosti društva u cjelini. U tome svakako religiozna dimenzija ima svoje vlastito mjesto, a time i Crkva.

Čini se da neki danas tu vlastitost, ulogu i zadaću škole u dovoljnoj mjeri ne prepoznaju, pa zagovaraju povratak katoličkog vjeronauka u crkvene prostore. Stoga mislim da je kod nas potrebno ukloniti lažne antiteze te školskom vjeronauku ne pridavati ulogu koju ne može ispuniti, tj. da prvenstveno bude u funkciji odgoja »gotovih vjernika« i da tako izravno služi izgradnji crkvene zajednice. I s druge strane, stvarno odgovoriti na pitanje može li župna kateheza odgovoriti na sva pitanja i izazove pred kojima se nalazi i svaki pojedini vjernik i Crkva u cjelini. Ako postoji određeni strah od škole, odnosno strah da bi škola mogla negativno utjecati na praktično-vjerničku razinu kršćanskog odgoja, onda bi se moglo također reći da je opasno vjerski odgoj ograničavati, zatvarati i svoditi isključivo na razinu crkvene zajednice, pogotovo zato što je danas umnogome zatajila odgojna uloga obitelji. Osnovno polazište za ulazak vjeronauka u školu treba gledati u temeljnom poslanju Crkve i zahtjevu da iskoriste sve mogućnosti i mjesta u naviještanju Evanđelja i odgoju

djece i mladeži. Osobito tamo gdje učenik živi, gdje se odgaja i obrazuje čovjek i odgajaju nova pokoljenja. Škola po sebi danas mora odgovarati potrebama čovjeka i zajednice te pomoći odgoju slobodna i odgovorna čovjeka, uspostavi pravedna društva, društva socijalne odgovornosti, kulture mira i civilizacije ljubavi. Sve su to općeljudski i humanistički ciljevi kojima Crkva kroz školski vjeronauk u svakom slučaju može i treba dati vlastiti prilog.

Jedna od glavnih odrednica škole jest da ona izrasta iz života i da odgaja za život u najširem smislu te riječi. Tu se ne radi samo o izvanjskim elementima prenošenja informacija i znanja, nego se pokazuje da škola itekako odgaja sposobnosti i stavove učenika i da utječe na njihove operativne aktivnosti. Ona omogućuje neophodne procese odgoja i samoodgoja, i to kritičnošću, kreativnošću i aktivnim istraživanjima, a ne jednostavnim prenošenjem školskih sadržaja. Stoga valja reći da je danas promijenjena i priroda same obrazovne funkcije škole, što zbog suvremenih izazova društva što zbog novih informacijskih tehnologija, tako da će trebati više pozornosti posvetiti odgojnoj ulozi i zadaći škole. Njezin bi razvoj mogao ići »s onu stranu znanja« i institucionalne ukočenosti, i težiti stvaranju uvjeta za optimalan razvoj i kreativnost učenika.³⁶ Škola bi tako ostvarila bolje uvjete cjelovita razvoja učenika i više bi preuzela ulogu pripreme za život, što bi se bolje moglo ostvariti kroz koncept »škole zajednice«.³⁷ Na-

35 Konceptija i sustav suvremene »hrvatske škole« u načelu slijede sva pozitivna dostignuća na području školstva u naprednim zemljama svijeta. S druge strane ona, posve opravdano, traži oslonac i uporište i u hrvatskoj prosvjetnoj tradiciji i ukupnom kulturnom i duhovnom biću hrvatskoga naroda. Ipak, treba spomenuti da je puno načelnoga i da nije dovoljno učinjeno oko stvaranja potrebne sinteze i oblikovanja suvremenog hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava. U tom smislu postoje zapreke i snažnijem ucjepljenju katoličkog vjeronauka u školski odgojno-obrazovni sustav.

36 Usp. J. PIVAC, *Prema inovativnoj školi (Izazovi škole nalaze se s onu stranu znanja)*, u: »Škola« 1996, br. 3,51-62.

37 ODK u broju 259 govori o katoličkim školama kojima se, kroz koncepciju »škole zajednice«,

glasak se time stavlja na ukupan život učenika u njegovoj osobnoj i društvenoj odgovornosti. Sve su to aspekti koji vjeronauku u školi otvaraju nove perspektive kako bi stvorio prostore plodnog dijaloga vjere i kulture i gradio mostove između vjere i života, usklađujući vjerski odgojni rad sa stvarnim potrebama učenika te usklađujući taj rad i njegove ciljevi sa zahtjevima njegova duhovnog i općeljudskog rasta i razvoja.

Škola daje osobitost vjeronauku i u tome što mu omogućuje dijalog i međupredmetnu korelaciju s drugim nastavnim sadržajima. To se prvenstveno, potpunije i gotovo isključivo može ostvariti u školi. Međutim, neriješen problem korelacijskog odnosa između školskog vjeronauka i drugih nastavnih predmeta u osnovnoj i srednjoj školi kod nas očituje se, u stanovitoj mjeri, u tome što nema komparativnih analiza sadržaja, tema i interesnih područja koja se dotiču, koja su upućena jedna na drugu, koja se prožimaju, pa i prividno suprotstavljaju. Korelacijsko načelo u cjelini školskog kurikulumu traži da školski vjeronauk uspostavlja potreban suodnos s relevantnim nastavnim sadržajima.³⁸ Taj suodnos omogućuje da vjeronauk trajno i sustavno dijalogizira s bliskim i relevantnim područjima i sadržajima drugih nastavnih predmeta te da ih problematizira i upotpunjuje u onim elementima koji su vlastiti području vjere, odnosno evanđelja i teologije. S tim u svezi potrebno je imati cjelovit uvid u bitne sadržaje što ih u školskom sustavu donose drugi nastavni predmeti, kako globalno tako i u posebnim i posve konkretnim temama kroz pojedina godišta, da bi se u dijalogu s njima i u potrebnom kritičkom odnosu dobio cjelovit i zaokružen odgovor na pitanja koja ti predmeti dotiču i tretiraju, a ne mogu dati cjelovit odgovor. Posebice kad je riječ o religijskim, odnosno teološkim produbljenjima i odgovorima na bitna pitanja o čovjeku, njegovu smislu, dostojanstvu i krajnjoj svrsi, kao i svim bitnim »graničnim« te egzistencijalnim pitanjima koja postavlja današnji čovjek, pa tako i vjeroučenici.

Imajući sve izrečeno u vidu, može se reći kako narav školskog vjeronauka zah-

tijeva da se njegovi ciljevi i sadržaji pragmatičnije koncentriraju oko teoloških, antropoloških i društvenih tema i problema koji su posebno bliski i vlastiti školi poštujući njezinu odgojno-obrazovnu svrhu i zadaću te njezinu autonomiju u sekulariziranom, pluralnom i demokratskom društvu.

4. ŠKOLSKI VJERONAUK - IZAZOV NASLOVNIKA I VJEROUCITELJA

Osobitost školskog vjeronauka pokazuje se i u odnosu vjeroučitelja i učenika u školi u odnosu na župnu katehezu. U oba slučaja odnos treba da bude emocionalno, pedagoški i stručno usklađen. Župa je ipak privilegirano mjesto za vjeroučenika vjernika, s postignutim stupnjem vjerničkog iskustva i ucijepljenosti u zajednicu, a škola obuhvaća širu kategoriju vjeroučenika i podrazumijeva različite razine pripadnosti Crkvi kao i različite dosege vjerničkog iskustva. Isto tako, na razini škole vjeroučitelj treba da ispuni dva uvjeta: on je službenik Crkve koji ima specifično crkveno poslanje i, s druge strane, namještenik je škole te treba da maksimalno uvažava njezine zakonitosti i realitet. Na razini župe taj je odnos posve eklezijalan.

4.1. Školski vjeronauk ima osobite naslovnike

Osnovno je pitanje je li moguće u svemu poistovjetiti i jednoznačno promatrati naslovnike školskog vjeronauka i župne kateheze i onda kad se radi o istoj dobi učenika, odnosno vjeroučenika. Općenito se u našoj situaciji mogu ti učenici poistovjetiti jer oni u velikoj većini kao katolici pohađaju i školski vjeronauk i župnu katehezu. Međutim, zbog stvarnih prilika u

školi pridaje veliko odgojno značenje. Religiozna dimenzija u toj koncepciji ima povlašteno mjesto.

38 To načelno traže i naši vjeronaučni planovi i programi. Usp. npr. J. BARIČEVIĆ, *Plan i program...*, nav. dj., str. 218. Upozoravam ipak da se kod nas nije moguće pozvati na neku stručnu raspravu i obradu te tematike, niti u općenitu smislu.

kojima se naše društvo danas nalazi, zbog stvarne prisutnosti učenika na vjeronauku u školi koji do sada nisu imali kontakta s Crkvom, ili je on bio beznačajan, dobiva se nešto drukčija slika i nužno je razlučiti vjeroučenike u školi od onih koji pohađaju župnu katehezu. Treba k tome imati u vidu, kako sada tako i u budućnosti, kompleksno društvo s pluralizmom ponuda i opredjeljenja u kojem će se, moguće je, događati snažne idejne i svjetonazorske diferencijacije sve do odbijanja vjerske odgojne ponude a da se u isto vrijeme izrazi želja za upoznavanjem kršćanske kulture kao potrebe civilizirana čovjeka.

Naime, ako župna kateheza ima temeljni cilj neposredno, sustavno i cjelovito uvoditi u iskustvo kršćanske vjere i života na razini župne zajednice, onda ona ima prvenstveno pred sobom djecu, mladež ili odrasle koji pripadaju Crkvi, koji imaju dostatno znanje o vjeri i temeljna religiozna iskustva. U školi situacija može biti drukčija, što potvrđuje i naša situacija danas, primjerice različit stupanj religiozne otvorenosti i svijesti o pripadnosti Crkvi onih učenika koji su izabrali katolički školski vjeronauk: od djece i mladeži koji su religioznog, koji prakticiraju svoju vjeru preko onih koji su distancirani, koji nemaju nikakva religioznog iskustva niti znanja o vjeri, do onih koji se možda osjećaju ateistima ili su pripadnici drugih religija a žele se susresti i upoznati s crkvenom ponudom kršćanske vjere.³⁹

Iz tih konkretnih činjenice s kojima se danas susreće Crkva u našem pluralnom i sekulariziranom društvu sa svim njegovim suprotnostima, očito je da školski vjeronauk treba da definira i redefinira neke svoje ciljeve. Svakako valja naglasiti kako treba imati u vidu da je škola također mjesto susreta i s crkveno distanciranim kršćanstvom i dijelom učenika koji su kršćani samo nominalno, odnosno po krštenju.⁴⁰ U tom smislu se govori i o misionarskoj ulozi školskog vjeronauka. To pak ne oduzima župnoj katehezi misionarski poziv i dimenziju, osobito ne prema onima koji se kolebaju i koji traže, ali se taj čin događa u drugačijem ambijentu, drukčijim okolno-

stima, osobito u ozračju življena iskustva vjere kršćanske zajednice.⁴¹ Škola to iskustvo ne može posredovati.

Sve to pokazuje da školski vjeronauk računa i mora računati sa širokim spektrom naslovnika, od onih koji gotovo nemaju nikakvo iskustvo vjere do onih kojima bi trebalo omogućiti rast do cjelovita iskustva vjere, integracije vjere u život pa sve do poticaja na cjelovito ucjepljenje u crkvenu zajednicu, po čemu katolički vjeronauk dobiva odgovarajuću odgojno-vjeroničku funkciju. U svemu tome se ne smije smetnuti s uma da ciljevi školskog vjeronauka pokrivaju šire polje vjerske ponude koja nadilazi odgoj već stečenog vjerskog iskustva i otvara mogućnost da se u školi ostvari susret s temeljnim pitanjima života, odnosno otvori prostor za prvotni navještaj vjere i za prvu evangelizaciju.

To ne znači da školski vjeronauk gubi, ili smije izgubiti, konfesionalno obilježje ili da se, pak, može poistovjetiti s nekim akonfesionalnim modelom ili nekom općenito strukturiranom religioznom kulturom kao nastavnim predmetom. Naprotiv, školski vjeronauk time pokazuje i potvrđuje svoju odgojno-obrazovnu širinu i čuva osobitost katoliciteta. To prvenstveno znači da ciljevi katoličkog školskog vjeronauka u

39 Na tu činjenicu s kojom se susreću kateheza i školski vjeronauk već je 1977. jasnije upozorila 4. biskupska sinoda u Rimu. Usp. A. EXELER, *Katechese in unserer Zeit. Themen und Ergebnisse der 4. Bischofssynode*, Kösel, München 1979, str. 53-60. i 105-113. Njemački su biskupi svrhu školskog vjeronauka označili kao »odgovorno razmišljanje i ponašanje s obzirom na religiju i vjeru« jer su pred sobom imali činjenicu različite pripadnosti i religijske svijesti učenika i njima su naslovnici »učenici koji vjeruju, učenici koji su u potrazi za vjerom i učenici koji uopće ne vjeruju, ali koji ipak žele biti sudionici školskog vjeronauka«. ZAJEDNIČKA SINODA BIŠKUPA SAVEZNE REPUBLIKE NJEMAČKE, *Vjeronauk u školi*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1995, br. 2.5.1.

40 O tom problemu općenito nešto više govori J. BALOBAN, *Aktualnost pastoralna distanciranih kršćana*, u: *Isti, Djelovanje Crkve u novim društvenim okolnostima*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995, str. 51-60.

41 Usp. BISCHÖFLICHES ORDINARIAT ROTTENBURG, *Gemeinde...*, nav. dj., str. 15-16.

školi treba da zahvate sva područja relevantna za ukupan čovjekov rast, što uključuje sva bitna područja i teme koje vode cjelovitu odgoju vjernika: antropološku razinu koja promiče osobu, društveno-kulturnu razinu koja promiče društvene i kulturne vrijednosti i teološko-crkvenu koja promiče čovjeka i zajednicu u ozračju života i poslanja Crkve kao sakramenta spasenja

4.2. Vjeroučitelj - službenik Crkve i namještenik škole

Već sama naznaka da je vjeroučitelj u javnim školama službenik Crkve i namještenik škole pokazuje njegovu osobitost u odnosu na vjeroučitelja u crkvenoj zajednici. On ima dvostruko poslanje: jedno mu daje Crkva po kanonskoj misiji, a drugo mu daje škola čiji je namještenik i prema tome treba da zadovolji sve kriterije i ispuni sve obveze koje imaju drugi nastavnici.⁴² Načelno se za svakog vjeroučitelja podrazumijeva osobna zrelost, duhovnost, teološka i stručna osposobljenost za vjeronaučni rad. Jednake kvalitete trebao bi načelno imati i kateheta u župnoj zajednici, bio svećenik, časna sestra ili vjeroučitelj laik, kao uvjet da može vršiti katehetsku službu. Ipak, na razini župne zajednice osposobljeni i angažirani katehete i katehisti ne moraju u svim okolnostima i slučajevima imati sve navedene kompetencije da bi mogli pomoći u župnoj katehizaciji, osobito djece. Tako, primjerice, tamo gdje su neki roditelji katehisti angažirani u župi oko pripreme vjeroučenika za prvu pričest, oni ne moraju imati visoku i stručnu katehetsku kvalifikaciju, ali mogu kompetentno izvršiti razne katehetske zadaće. Ono što pored toga u nekim posebnostima izdvaja školskog katehetu od drugih nastavnika i kateheta u župnoj zajednici jest odnos prema školi i učenicima, odnos prema roditeljima i odnos prema Crkvi.

U odnosu na školu, od vjeroučitelja se zahtijeva da on ispuni očekivanja i zahtjeve koji se postavljaju pred svakog učitelja, tj. da ima znanstvenu, odnosno teološku i pedagošku kompetenciju koja se postiže na odgovarajućim učilištima.⁴³ Teološka

kompetencija nadilazi jednostavno poznavanje teologije, pa ona podrazumijeva njegovu sposobnost da teološka znanja, vjersku poruku zna posredovati učenicima u smislu uspostave odnosa između teologije i učenika, odnosno vjere i života.

Stoga vjeroučitelj ide s onu stranu apstraktne teološke misli i uspostavlja odnos misli i iskustva, između poruke koju prenosi i egzistencijalne situacije učenika. U tom smislu, ostajući na području iskustva vjere crkvene zajednice, on je praktičan teolog koji zna kreirati prostor vjerskog odgoja i obrazovanja učenika različitih dobi i kategorija u školskom ambijentu. Za tu mu je zadaću potrebna permanentna izobrazba.

Ona uključuje i spomenutu pedagošku, odnosno didaktičku kompetenciju koja se traži u školi. Od njega se traži da zna primjereno poučavati, organizirati didaktičke procese, sve do točke u kojoj zna dobro vrednovati i postignute ciljeve i odgojne zahvate u konkretnoj učeničkoj situaciji. U tom pogledu školski vjeroučitelj treba da ozbiljno, odgovorno i svjedočki shvaća i vrši svoje poslanje te osobno bude angažiran u odnosu na kršćansku vjeru koju poučava u školi. Tek tako vjeroučitelj može stvoriti plodan odnos s učenicima, maksimalno poticati proces učenja i suradnje učenika te izgraditi human odnos prema učenicima, odnos obostranog uvažavanja, prihvaćanja i suradnje. Ti odnosi mu pomažu da i izvan škole i školskog sata organizira različite inicijative socijalne, kulturne i sportske naravi.

Specifična je vjeroučiteljeva uloga u školi i u odnosu na roditelje. Oni su izborom vjeronauka svoju djecu izravno povjerali vjeroučitelju da ih odgaja u vjeri. U tom smislu vjeronauk u školi mora ostvariti ono

42 O raznim aspektima vjeroučiteljske službe u školi, osobito njegovu duhovnog i profesionalnog identiteta, kod nas je dosta pisano. Ipak nedostaju konkretna operativna usmjerenja u njegovu profesionalnom radu. Usp. npr. dobru razradu materije kod C. BISSOLI – Z. TRENTI (ur.), *Insegnamento della religione ...*, nav. dj. Knjiga je u cjelini posvećena profesionalnom identitetu vjeroučitelja u školi.

43 Usp. J. BALOBAN, *Izobrazba vjeroučitelja na našim učilištima*, u: »Kateheza« 20(1998)3, 183-189.

što mu nalaže narav školskog vjeronauka, ali mora poštivati i težinu roditeljskog pedagoškog očekivanja i utjecaja i na školu i na vjeronauk. Vjeroučitelj može potaknuti bolju komunikaciju između roditelja i djece i u vidu vjerskog odgoja, te se neki vjerski indiferentni roditelji mogu upravo preko djece i vjeroučitelja ponovno susresti s kršćanskom porukom i pronaći vlastiti put vjere. U našim uvjetima, vjeroučitelj može i roditeljima pojasniti smisao vjerskog odgoja učenika u školi i crkvenoj zajednici te doprinijeti njihovu jačem povezivanju.

Kad je riječ o odnosu vjeroučitelja u školi i Crkve, ni taj odnos nije jednoznačan. Već je spomenuto da je vjeroučitelj službenik Crkve i namještenik škole pa da treba da ispuni zahtjeve i očekivanja i jedne i druge ustanove. S jedne strane vjeroučitelj treba da bude osjetljiv prema poruci koju predaje u ime Crkve, i u duhu Crkve, a s druge strane treba da ostvari profesionalnu zadaću u školi. On također treba da bude vjernik, svjedok, ali i onaj koji kompetentno poučava. Sve to govori o tome da je vjeroučiteljska služba u školi specifična, te da je promijenjena i slika današnjeg vjeroučitelja u odnosu na prošla vremena, osobito ona kada su vjeronauk uglavnom poučavali svećenici i časne sestre. Danas je tu i kvalificirani vjeroučitelj laik, što je nekima dalo povoda da svećenike više promatraju u kontekstu župne kateheze, a vjeroučitelje laike u kontekstu školskog vjeronauka. Bolje bi bilo uskladiti rad, povezati vjeroučitelje i ostvariti plodnu suradnju svih na oba mjesta vjerskog odgoja, s tim da se ta dva mjesta prožimaju i da se na svakom mjestu učini ono što pripada školskom vjeronauku ili pak župnoj katehezi.

5. SPECIFIČNOST CILJEVA ŠKOLSKOG VJERONAUKA

5.1. Antropološka odrednica ciljeva i sadržaja na razini subjekta

Ciljevi školskog vjeronauka ne mogu zaobići činjenicu fiziološkog i moralnog te duhovno-vjerničkog odrastanja učenika.

To je njegova antropološka odrednica koja uključuje psihopedagoški, moralni, socijalni i duhovni dinamizam čovjekova odrastanja i odgoja. Školski vjeronauk stoga treba da bude pomoć i u ljudskom sazrijevanju učenika. Ovdje se ne radi samo o poštivanju načela vjeronaučne metodike u odabiru puteva, metoda i sredstava vjeronaučne nastave nego se, prije svega, na toj razini postavljaju odgojne intencije te vjeronaučni ciljevi i vjeronaučni sadržaji. Na osobnoj razini školski vjeronauk potvrđuje svoju opću odgojnu vrijednost i zadaću.

Općeljudsko sazrijevanje, i fizičko i moralno, u bitnoj je povezanosti s duhovno-vjerničkim sazrijevanjem i ukupnim identitetom učenika pa ciljevi školskog vjeronauka moraju po sebi težiti i tom postignuću.⁴⁴ Riječ je o ljudskom sazrijevanju u odnosu na religiju i kršćanstvo, sazrijevanju koje uključuje čitava čovjeka, pa se kod školskog vjeronauka ne može odmah i prvotno govoriti o postignutoj razini kršćanske zrelosti. Školski vjeronauk otvara toj zrelosti put, prema njoj teži, ali taj cilj u određenom smislu više pripada katehezi kad je riječ o poznavanju Objave, pripadničtvu Crkvi, potpunom sudioništvu u životu Crkve, kršćanskom svjedočenju i drugom. Školski vjeronauk uvažava potrebu ukupna odrastanja i humaniziranja učenika i ne dopušta da učenik umjetno i pasivno stoji pred kršćanskom ponudom, nego mu omogućuje da kroza susret s religijom potakne temeljna pitanja života i životnog smisla, te mu, u kršćanskoj perspektivi, otvara životnu nadu i daje pozitivan odgovor vjere.⁴⁵ Na taj se način zapravo kreira prostor za kršćansku egzistenciju i potpun rast u vjeri, što će tražiti stvarnu nadopunu koju može dati župna kateheza.

44 Usp. E. FEIFEL, *Identitätsfindung und Sinnfrage im schülergerechten Religionsunterricht*, u: »Katechetische Blätter« 104(1979)142-163.

45 Usp. J. GEVAERT, *Natura e finalità dell'insegnamento religioso nella scuola. La situazione e il pensiero teorico in alcuni paesi europei*, u: J. GEVAERT – R. GIANNATELLI (ur.), *Didattica dell'insegnamento della religione. Orientamenti generali*, Elle Di Ci, Leumann (To) 1991, str. 26-28.

Iako župna kateheza ne može u svom polazištu isključiti tu istu razinu učenikova iskustva, čini se da školski vjeronauk u tome ima više mjesta i mogućnosti i svoju specifičnost. Budući da škola po svojoj zadaći učeniku pomaže u razvijanju sposobnosti doživljavanja, razumijevanja i pronalazjenja sama sebe, i školski vjeronauk poštuje te ciljeve i daje svoj vlastiti, tj. religiozni i kršćanski prilog i pomaže da se učenik i na toj ravni susretne sa samim sobom i svim činjenicama na putu svog odrastanja. Školski vjeronauk tako omogućuje da učenik postigne svoju cjelovitu »punoljetnost«, svoj vlastiti identitet pa se s posebnom pozornošću obazire i usredotočuje na njegove probleme, očekivanja, planove i bitne potrebe.⁴⁶ Pomaže mu također da sebe prihvati, da ciljeve svoga života te puteve prema tim ciljevima odredi i tako, u suradnji s drugima, postane slobodan i ostvaren čovjek.

To je ujedno put ukupna humaniziranja čovjeka i osposobljavanja za oblikovanje vlastita života i temeljnih općeljudskih vrijednosti u svjetlu kršćanske vjere. Vjeronauk u školi tako vrši dijakonijsku ulogu Crkve pomažući učenicima u procesima njihova odrastanja, personaliziranja i cjelovita humaniziranja. U psihopedagoškom smislu na ovoj se razini događa temeljna, općeljudska integracija vjere i života što je jedan od glavnih ciljeva školskog vjeronauka. Umijeće je i potreba da se ti glavni ciljevi preciziraju, organiziraju i ostvare kroz posve konkretne neposredne ciljeve vlastite svakoj vjeronaučnoj jedinici. Pri tome treba imati u vidu procese i postupnost odrastanja vjeroučenika, različite dobi i okolnosti naslovnika. Takvu koncepciju razrađenih ciljeva trebali bi ponuditi vjeronaučni planovi i programi.

5.2. Egzistencijalna i društveno-kulturna razina ciljeva i sadržaja

Školski vjeronauk na društvenoj razini zahvaća učenika u njegovu odnosu prema drugima, prema svijetu koji ga okružuje, i čovjeka u njegovoj ukupnoj kulturi. Osnovna mu je svrha pomoći učenicima

da u svjetlu evanđelja i nauka Crkve promatraju i produbljuju sva bitna pitanja i činjenice u društvu i u ljudskoj kulturi te da u tom svjetlu formiraju i zauzmu svoj osobni stav vjere. U mnogim pitanjima danas treba uspostaviti dijalog sa sekulariziranim sredinom današnjeg postindustrijskog društva koje je manje ili više svjesno svoje kulture i tradicije. To su pitanja dostojanstva čovjeka te osnovnih ljudskih prava i sloboda, gospodarska i socijalna pitanja, etička pitanja, poput biološkog inženjeringa, eutanazije, zaštite nerođenog djeteta, rata, ekološka i druga pitanja. Na toj razini školski vjeronauk daje osobit prilog i u školi promiče nužnu korelaciju i sintezu između vjere i života, između vjere i kulture, vjere i aktualnih društvenih činjenica, osobito tamo gdje se trajno susreću, isprepliću i prožimaju razne društvene i kulturne činjenice, problemi i pitanja. Sve te činjenice treba da budu kroz programe, odnosno precizne i konkretne ciljeve i sadržaje obrađene i ponudene u školi kao osobitu mjestu gdje se ostvaruje integracija vjere i života.⁴⁷

Vjeronauk u školi pruža mogućnost da vjerski sadržaji utječu, pa i presudno utječu, na dinamiku kulturnih susreta i promjena te dijaloga s kulturom. Treba imati u vidu da zapadnoeuropsku kulturu, koja svoje duboke korijene ima u kršćanstvu, nije moguće ni promatrati ni tumačiti bez poznavanja temeljnih činjenica kršćanstva. Školski vjeronauk u tom smislu uzima pravo da dijalogizira s drugim nastavnim predmetima koji interpretiraju društvene teme

46 Usp. D. STOODT, *Das Ziel: Mündigkeit*, u: N. SCHNEIDER (ur.), *Religionsunterricht – Konflikte und Konzepte. Beiträge zu einer neuen Praxis*, Furche-Verlag – Kösel-Verlag, Hamburg – München 1971, str. 116-126.

47 U našoj se javnosti postavlja pitanje o tome koliko i u čemu naši aktualni planovi i programi u osnovnoj i srednjoj školi uistinu slijede kretanja, probleme i dileme u društvu, bilo pojedinca bilo cijele zajednice, te svojim sadržajima doprinose njihovu rješavanju, osobito ako se ima u vidu ono što se u Hrvatskoj događalo od devedesetih godina do danas. Usp. npr. A. T. FILIPOVIĆ, *Što je pokazao katehetski kolokvij?*, u: »Kateheza« 20(1998)2, 149-150.

i kulturne sadržaje, i da dadne specifično kršćanski odgovor na sva bitna zajednička pitanja. On ide i dalje. Zadaća je školskog vjeronauka da se svojim promišljanjem približi religioznom realitetu katolicizma i da ga predstavi učeniku kao nezaobilaznu činjenicu osobnog i kulturnog univerzuma u koji je integriran. Zato je nužno upoznati učenika i sa svim osnovnim činjenicama kršćanstva u njegovu historijsko-kulturnom, umjetničkom, socijalnom i etičkom izričaju. To ujedno znači da školski vjeronauk treba da omogući učeniku da dođe u doticaj s kršćanskim korijenima svoje kulture, da uoči njezin sadržaj i poruku, kako bi kulturnu realnost u kojoj živi mogao upoznati i razumjeti te stvoriti ključ za tumačenje raznih kulturnih činjenica koje će mu pomoći u životu.

Školski vjeronauk promiče susret i razumijevanje s ljudima različitih kultura, religija i svjetonazora, susret s društvom i prirodom. Prema tome školski vjeronauk stupa u dijalog s današnjom kulturom u školi i gradi osmišljene projekte čovječanstva da bi se upravo tako ostvarila sinteza između vjere i kulture, vjere i života.

Ako bismo u tom svjetlu promatrali naš vjeronauk u osnovnim i srednjim školama, može se reći da on načelno uspostavlja te odnose. Ipak, čini se da još uvijek našim vjeronaučnim planovima i programima u osnovnoj školi nedostaje izrazitije i potpunije programsko usredotočenja na školsko područje iz čega i proizlaze neke naše nejasnoće. Osobito se to vidi u tome što neki liturgijsko-sakramentalni sadržaji te globalna tematska struktura programa koja vrlo naglašeno slijedi ritam liturgijske godine, daju određenu mogućnost da se koncept i župne kateheze i školskog vjeronauka dovoljno ne razlučuju.⁴⁸

Stoga mislimo da već sada, nakon što su usvojeni postojeći vjeronaučni planovi i programi za osnovnu i srednju školu, treba odmah i ciljano pristupiti istraživanju konkretne situacije naslovnika, analizirati ciljeve i sadržaje vjeronauka u školama, sustavno pristupiti analizi vjeronaučnih područja i usmjeriti ih na stvarne potrebe naslovnika, staviti programe u korelacijski

odnos s relevantnim sadržajima drugih nastavnih predmeta, ali i posve preciziran i profiliran suodnos sa župnom katehezom. To je ujedno i put stvaranja pretpostavki za izradu novih i boljih planova i programa. Do sada je u tome učinjen i prihvaćen prvi korak koji je imao u vidu naše prilike i stvarne mogućnosti. Sad se ne bi smjelo stati jer se životne i društvene prilike vrlo brzo mijenjaju i traže prikladne odgovore vjere. Stoga smatramo da u bliskoj budućnosti naš školski vjeronauk treba da načini još jasniji iskorak prema školi i odgovori onoj zadaći koja je njemu vlastita. S druge strane, treba župnu katehezu graditi na drukčijoj teološkoj i pedagoškoj koncepciji nego do sada. Osobito bi joj trebalo vratiti njezin evanđeosko-navještajni, liturgijsko-slavljenički i iskustveno-vjernički karakter. U tome se očituje i njezina snaga i njezina osobitost.⁴⁹

5.3. Teološko i eklezijalno područje vjeronaučnih ciljeva i sadržaja

Naš školski vjeronauk jest konfesionalni vjeronauk, i to izborni obvezatni predmet. Po svojim ciljevima i sadržajima on nužno slijedi teološko načelo po kojem želi

48 To ne znači da plan i program školskog vjeronauka ne sadrže neke bitne aspekte, pa i temeljnu liniju liturgijske godine kao zaokružena ciklusa, nego se ovdje želi reći da župna kateheza u ritmu liturgijske godine dobiva svoju posebnost, snagu i zadaću u odnosu na školski vjeronauk. Školski vjeronauk daje liturgijskoj godini specifičan prilog na razini škole, slijedi neke bitne činjenice liturgijske godine, koja općenito slijedi ritam spasenjske povijesti, s time da te činjenice ucjepljuje u šire društveno i kulturno ozračje koje promiče škola. Sa specifičnim ciljevima. Kod nas je nužno napraviti komparativnu analizu ciljeva i sadržaja školskog vjeronauka i župne kateheze s aspekta liturgijske godine te napraviti jasnu distinkciju i komplementarnost i ciljeva i sadržaja.

49 U didaktičkom smislu kateheza bi trebala naglasak staviti na »slavljenički katehetski susret«, na metodiku koja promiče vrijednost i dinamiku izražajnost »katehetskih slavlja«, čime bi se izravno omogućilo da se naslovnik susretne s navještajnom životnošću evanđeoske poruke, s neposrednom snagom liturgijskog i sakramentalnog čina te konkretnog iskustva vjere u vjerničkoj zajednici.

uspostaviti istinski susret s Bogom, i to objavljenim Bogom u Isusu Kristu koji nastavlja po Duhu Svetom živjeti i djelovati u Crkvi. Ta teološka odrednica školskog vjeronauka ne želi umanjiti njegov pedagoški značaj, nego pokazuje da Crkva želi predstaviti i ponuditi istinu vjere koju posjeduje i nosi u svojoj autentičnosti, cjelovitosti, životnosti i posebnosti. Ono o čemu se treba brinuti jest školski ambijent koji po sebi ne može ispuniti sva očekivanja u vjerskom odgoju i obrazovanju djece i mladeži, posebice kad je riječ o iskustvenom vjerničkom i liturgijsko-sakramentalnom životu. Ako bismo željeli i na toj razini razlučiti primjerice liturgijsko-sakramentalni odgoj u školi i u župi, moglo bi se reći da školski vjeronauk više inzistira na spoznajno-doktrinarnim, povijesnim i kulturalnim sadržajima koji su vlastiti sakramentima i ukupnoj liturgiji Crkve, a da župna kateheza više inzistira na neposrednim kultno-iskustvenim činjenicama s kojima se učenik izravno susreće i koje slavi u sakramentima i liturgiji Crkve.

Kroza školski vjeronauk Crkva svaka-ko želi i navijestiti Božju poruku (donijeti klicu evanđelja i u školu) te počinje od pitanja koja potiču traženje smisla života i smrti, obrazlaže ta pitanja u svjetlu transcendencije, posreduje odgovor vjere u svjetlu evanđelja i nauka Crkve, potiče na djelovanje u svjetlu kršćanskog morala i uvođi u sakramente kao izvore života. Stoga školski vjeronaučni sadržaji obuhvaćaju kršćansku religiju u njezinoj autentičnosti i cjelovitosti selekcionirajući esencijalne činjenice kršćanstva. Te činjenice stoje u trajnom odnosu prema čovjeku i svijetu, sustavu vrijednosti, drugim religijama i kulturi općenito. Sadržaji su osobito koncentrirani na središnje činjenice kršćanstva, odnosno na istine vjere, sakramente i moral, pa školski vjeronauk bitno obuhvaća biblijsku dimenziju, doktrinarni nauk Crkve, kršćansku tradiciju, liturgiju i sakramente, praktični život kršćana i povijest Crkve.⁵⁰ Treba stoga reći da školski vjeronauk svoje sadržaje i svoje djelovanje obvezatno smješta u ona područja crkvenog djelovanja koja nazivamo kerigma, dijakonija,

koinonija i liturgija, ali na specifično školski način, poštujući školski ambijent, naslovnike i ciljeve školskog vjeronauka. Ta teološka, kao i pedagoška, načela slijedi i vjeronaučna pedagogija u školi.

5. PEDAGOŠKO-DIDAKTIČKA OSOBITOST VJERONAUKA U ŠKOLI

Sve ono što je do sada rečeno, izravno i neizravno, ulazi u obzor pedagoško-didaktičke osobitosti školskog vjeronauka. Ne ulazeći ovdje šire i dublje u elaboraciju ove tematike, čini se da je bitno spomenuti kako se upravo posebnost školskog vjeronauka pokazuje u tome što on mora poštivati vlastitost škole kao mjesta odgoja i obrazovanja, učenja i poučavanja, posredovanja i usvajanja određenih sadržaja u sustavu ukupnoga školskog kurikulumu.⁵¹ Time i školski vjeronauk dobiva vlastitu ulogu poučavanja i učenja te posredovanja religijskog znanja i iskustva, osobito kršćanskog sadržaja.

To znači da se vjeronaučna didaktika prilagođuje i prihvaća školski ambijent, potom slijedi temeljna načela teorije kurikuluma, čime školski vjeronauk postiže dvoje: nadilazi tradicionalno programiranje koje nije vodilo dovoljno računa o situaciji i okolnostima učenika pa time ni o elementima koji ulaze u vjeronaučnu didaktiku, a to su ciljevi, sadržaji, metode, sredstva i kontrola postignuća; i drugo, kurikulumni pristup je omogućio da se u školi jasnije definiraju potrebe, formuliraju ciljevi, selekcioniraju sadržaji, odrede i organiziraju iskustva učenja te odrede sredstva i proce-

50 O svim tim aspektima sadržaja koji pripadaju i školskom vjeronauku i župnoj katehezi, o odnosu cjelovita navještaja vjere i hijerarhije istina koje se prenose te njihovu pedagoškom aspektu opširno govori *Opći direktorij za katehezu*, usp. osobito brojeve od 111. do 118.

51 O elementima školskog kurikulumu s aspekta vjeronaučnog planiranja vidi šire kod A.T. FILIPOVIĆ, *Didaktika školskog vjeronauka*, u: »Kateheza« 17(1995)4,276-285. Metodičke elemente vjeronaučne didaktike opširno razrađuje M. PRANJIC, *Metodika vjeronaučne nastave. Teorijski pristupi i praktični modeli*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1997.

dura u vrednovanju. Školski se vjeronauk tako snažnije pedagoški i didaktički artikulira, kao i drugi nastavni predmeti, pa za njega vrijede iste zakonitosti i pedagoške orijentacije kao i za druge predmete. To pak znači da se sama vjera ne može posredovati, ali se može posredovati i odgajati odgovor vjere, i to kao razumnog znanja, utemeljene sigurnosti i kršćanskog uvjerenja ili stava.

Moderna školska didaktika omogućuje da se teologija »transformira« i otvori prema humanističkim i odgojnim znanostima da bi bila u službi evangelizacijskog poslanja Crkve, ali ona pomaže i vjeronauku u programiranju, implementaciji, realizaciji i vrednovanju konkretnog vjeronaučnog rada. Ona u školi, dakle, na osobit način pomaže, kao praktična znanost, da se ostvare objektivne mogućnosti izvođenja vjeronaučne nastave.

Taj koncept omogućuje da se školski vjeronauk uključi i uklopi u cjelovit školski kurikulum. Tu se također pokazuje njegova specifičnost u odnosu na župnu katehezu jer on po svom pedagoškom i didaktičkom usmjerenju odgovara imperativu škole kao posebne ustanove, a s druge strane, u skladu s naravi školskog poučavanja, pokazuje ispravnost i znanstvenu vjerodostojnost kršćanskih sadržaja. Pedagoški gledano, školski vjeronauk u svemu tome dobiva, rekli bismo, nezaobilaznu i nenadomjestivu zadaću. Didaktički i metodički gledano, on tu poštuje zakonitosti školske didaktike. To ne znači da župna kateheza u svom pedagoškom dijelu ne asimilira i ne koristi aspekte moderne didaktike, nego ona traži da se selekcioniraju, izdvoje i izraze kršćanski sadržaji, kršćanska iskustva i ciljevi koji su vlastiti župnoj zajednici i da ih se onda didaktički ostvari u crkvenom ambijentu.

Imajući u vidu praktičnu stranu školskog vjeronauka, treba napomenuti da je on u prvom redu artikulirana i strukturirana didaktička aktivnost. Kao u svakoj drugoj materiji, usvajanje spoznaja jest temeljno sredstvo za postizanje odgojne i obrazovne svrhe škole. Škola zapravo želi prvotno formirati čovjeka posredstvom

prenošenja informacija i usvajanja spoznaja što svakako valja proširiti odgojnim aspektom. Ipak, autentične, korektne i ispravne informacije te metodičke i utemeljene spoznaje neophodne su i čine temelj svakom odgoju i obrazovanju. To nikako ne znači da treba provoditi nekakvu diktaturu školskog kurikulumu, tj. slijepo i rigidno izvoditi program bez obaziranja na učenike, ali ne znači niti improvizaciju, subjektivizam i proizvoljnost. I škola, i autentični školski kurikulum, i vjeronaučna nastava usmjeruju i grade svoj kredibilitet na učeniku i odgojno-obrazovnom projektu. Zato ni vjeronaučna didaktika ni metodika ne smiju vjeronauk promatrati samo u perspektivi škole i užeg obrazovnog i informativnog aspekta nego moraju težiti cjelovitu odgoju djece i mladeži. Na tom putu župna kateheza može dati svoj nezaobilazni prilog u ozračju ponude na razini župne zajednice.

6. ZAKLJUČAK

Vjeronauk kao školski nastavni predmet ima posebno mjesto i ulogu u odnosu na župnu katehezu. Nije moguće odijeliti ta dva mjesta vjerskog odgojno-obrazovnog rada u njihovoj konačnoj svrsi i mnogim krajnjim i glavnim ciljevima jer se radi o jedinstvenu projektu. Razlike u njihovoj koncepciji dolaze od mjesta izvođenja, uloge vjeroučitelja i okolnosti naslovnika, potom od specifičnih ciljeva i sadržaja koji ih prate, te od nekih vlastitosti vjeronaučne pedagogije, odnosno didaktike i metodike.

Kod nas postoje načelne naznake odnosa školskog vjeronauka i župne kateheze. One su dobre ali i odviše načelne. Ono što nedostaje jest posve jasna razlika, upućenost i prožimanje na razini specifičnih ciljeva, bolja usklađenost vjeronaučnih sadržaja koji bi se trebali nadopunjavati, potom primjerenija razrada vjeronaučne didaktike na oba mjesta. Stoga bi u ovom času trebalo u nas ostvariti viši stupanj suglasja na praktičnoj nego na teorijskoj razini. Riječ je o potrebi da se pragmatično primijene teorijska polazišta i načela u vrlo kompleksnim okolnostima društva, škole

i crkvene zajednice tako što će se vjerski odgoj i obrazovanje više prilagoditi okolnostima ambijenta i stvarnim prilikama i potrebama naslovnika.

U tom smislu bilo bi nužno da naš školski vjeronauk napravi jači iskorak prema školi i da svoje ciljeve i sadržaje, koliko je to moguće, integrira u odgojno-obrazovnu svrhu i sustav škole koliko god da ona kod nas još nije izgradila svoj identitet i standard. Tom cilju u razumno vrijeme može doprinijeti i vjeronauk. On svakako u ovom času treba da pokaže da po svojoj koncepciji u školi jasnije i potpunije ostvaruje dijakonijsku i kulturnu integrativnu funkciju. On u školi treba da potvrdi i svoju znanstvenu opravdanost te ravnopravnost s drugim nastavnim predmetima vodeći računa o intelektualnom aspektu i racionalnosti koju pokazuju činjenice i istine vjere koje posreduje, zgodno integrirajući osobnu, društveno-kulturnu i teološko-eklezijalnu razinu.

Naša župna kateheza treba više tražiti bliskost otajstvenog, težiti uvodenju u neposredno vjerničko iskustvo i život vjerničke zajednice gdje se najbolje ostvaruje cjelovit kršćanski život ali gdje će se odgajati i živjeti pravo zajedništvo. Taj pristup traži ucjepljenje župne kateheze u širi i cjelovit pastoral župne zajednice. Ako je naša kateheza u prošlosti, vezana uz klasičnu učionicu, trpjela od obrazovne krutosti, sada joj i po zadaći i po organizaciji valja dati dostojno mjesto i smisao. Nužno je stoga posve konkretno odrediti granice, dosege i organizacijsku razinu župne kateheze koja neće biti imitacija školskog vjeronauka i koja će otkloniti nesustavnost i stanoviti voluntarizam u izvođenju oba oblika vjerskog odgoja. Osobito župna kateheza treba da bude ucjepljena u župnu zajednicu

i u taj projekt ona treba da uključi djecu i mlade, njihove roditelje i suradnike na području župnog pastora, ali i cijelu vjerničku zajednicu. Ne treba ni napominjati kako je za to potrebna i drukčija pastoralna praksa naše Crkve, koja mora stvarati organizacijske i materijalne pretpostavke za svoj ukupan rad.

Naš školski vjeronauk i župna kateheza, njihovi planovi i programi te udžbenici treba da jasnije pokažu te dvije odgojno-obrazovne razine. U tom smislu dosta je napravljeno, ali tek predstoji ozbiljan, kontinuiran rad na svim razinama: treba stručno i znanstveno istraživati i produbljivati mnoga pitanja, analizirati konkretne činjenice, usklađivati učinjeno s praksom koja umnogome odudara od teorijskih polazišta i načela. Trebalo bi već sada ciljano raditi na budućoj obnovi vjeronaučnih planova i programa te vjeronaučnih udžbenika. U njima se mora očitovati jasna, i načelna i operativna, distinkcija između školskog vjeronauka i župne kateheze, osobito za osnovne škole. Žurno treba izraditi diferencirane planove i programe za srednje škole, izraditi programe i osnovna sredstva za župnu katehezu za sve dobne skupine djece i mladeži. Kad se to napravi, tek će se bolje vidjeti gdje smo i što smo učinili, odnosno jasnije će se pokazati putevi i načini rada na oba mjesta vjerskog odgoja djece i mladeži te što treba dalje činiti.

To neće biti moguće ostvariti ako se ne pronađu i angažiraju stručne i druge kompetentne osobe koje će se prvenstveno posvetiti tom području i raditi na konkretnim projektima. Bez svaštarenja. I uz neophodne organizacijske i materijalne pretpostavke. A naša ukupna kateheza kao srce evengelizacije, kako to Crkva veli, sve to treba.